

KIRGIZİSTAN'DAKİ REFORMLARIN ONUNCU YILI: PİYASA EKONOMİSİNE DAHA ÇOK VAR*

Alimbek BİYALİNOV**

Kyrgyzstan has been the "democratic island" within the Soviet Union and she celebrated her first decade of independence in 2001. This study analyses Kyrgyzstan's challenges in transforming her economy to a liberal one and describes how she depended on developed countries and international institutions to help her to recover the economy and democratise social life.

Bu yıl Kırgız Cumhuriyeti BDT'nin diğer ülkeleri gibi bağımsızlığının 10. yılını kutladı. Bu tarih herkes için farklı bir anlam taşıyabilir, ancak Kırgız halkı için tarihi bir önemi olduğuna şüphe yoktur. Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonucu bağımsızlığa geçiş güçlü sarsıntılarla başlamıştır. Stratejik öneme haiz doğal kaynakların ve ülkeyi dış dünya ile bağlayan etkin ulaşım ağının olmaması gibi objektif nedenlerle birlikte zayıf devlet yönetimi ile nüfusun büyük çoğunluğunun pazar ekonomisi şartlarına adapte olmaması gibi sübjektif etkenler de ülkenin sosyo-ekonomik gelişiminde etkili olmuştur.

1992 yılının Ocak ayında "start alan" ekonomik reformların başlangıç evresinde şok terapisi ile ifade edilen çok sıkı para politikaları uygulanmıştır. Bunun sonucunda ülkede üretim kitlesel işsizliğe yol açacak biçimde düşmüştür. Sovyet döneminde ulaşılan yeterli ölçüde yüksek yaşam düzeyi sayesinde halk yeniden yapılanmakta olan ekonominin zorluklarına katlanabilmiştir. Aksi halde ekonominin çöküşü, bazı gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi ağır sosyal sonuçlar getirebilirdi.

Gerçekten de, "şok terapisi" esnasında, 1994 yılında Kırgızistan'ın GSYİH hacmi 1990 yılına kıyasla iki misli azalmıştır. Yüzlerce üretim

* Makale Rusça'dan Türkçe'ye Meruyert Jilkışıbayeva tarafından çevrilmiştir.

** Ekonomi Bilimleri Doktoru, Siyaset Bilimi ve Makroekonomi Uzmanı, 1996-1998 yıllarında Washington, Bangkok'ta Makroekonomi ve Finans Programcılığı Kurslarında eğitim görmüş, Kırgızistan'ın Ekonomi ve Finans Kurumlarında çalışmıştır.

Avrasya Dosyası, Kazakistan-Kırgazistan Özel, Kış 2001-2002, Cilt: 7, Sayı: 4, s. 50-60.

tesisi ve fabrika üretimi durdurmuş, sanayi gerileme sürecine girmiştir. Sanayinin GSYİH'ye oranı 1995-1996 yıllarında %11-12 düşmüş, Sovyet döneminde başlatılan inşaatlar durdurulmuştur. Sanayi üretimi 1995 yılında üç misli daralmış ve 1990 yılının %32.5'ini oluşturmuş, tarım üretimi ise %37 oranında düşüş göstermiştir. Bu şekilde 1990'ların ortalarına doğru ülke ekonomisi şok sarsıntılarla önemli ölçüde kendi üretim bazını daraltarak stagnasyon (durgunluk) safhasına ayak basmıştır ve ekonominin diğer dallarındaki önemli olmayan büyümeyi sağlamakla zorlanmıştır.

1990'ların sonlarında cumhuriyetin reel GSYİH'si % 70'e ulaşmış, üretim 1990 yılına nazaran %50 artmış ve sadece tarım sektörü gerçek üretim hacmine ulaşabilmiştir. İç tasarrufun hızlı tüketilmesi sonucu yatırım aktivitesi eski göstergelerine ulaşamamıştır. GSYİH'nin içindeki inşaat payı iki kattan fazla daralmıştır. Uzun zamandan beri %3 seviyesinde durmaktadır. Üstelik bu oran da yatırımlarda payı %60-70 olan yabancı krediyle desteklenmektedir.

Ne yazık ki, "şok terapisinin" yönlendirildiği makroekonomik istikrar önlemleri de istenilen sonuçlar vermemiştir. 1993'te tedavüle girdiğinden beri milli para birimi "Som"u desteklemek için döviz piyasasından sağlanan yüzlerce milyon Dolara rağmen beş kez değer kaybetmiştir. 1992-1993 yıllarında %1300'lere kadar aniden yükselen enflasyon yıllık %9-10'a kadar indirilebilmiştir. Fakat devam eden düşük enflasyon, toplam talebin aşırı daralmasıyla birlikte ekonomide devam eden stagnasyonun (durgunluk) ve ticarî aktivitenin yok denecek kadar düşük olmasının göstergesidir.

Belirtmemiz gerekir ki, IMF, Dünya Bankası, Asya Kalkınma Bankası ve diğer uluslararası finans kuruluşları; ayrıca ABD, Almanya, Japonya ve diğer finansör ülkelerin önemli desteğine rağmen ekonomi kriz devam etmektedir.

Günümüzde Kırgızistan kişi başına düşen yabancı kredi konusunda BDT ülkeleri içinde rekoru elinde bulundurmaktadır. Bu rakam Kırgızistan için 1999 yılı verilerine göre 54 Dolar, Özbekistan için 6.2 Dolar, Kazakistan için 8.0 Dolar, Tacikistan için 18.5 Dolar'dır. Orta Asya'nın "demokrasi adasında" (artık Kırgızistan böyle adlandırılmaktadır) demokratik oluşumlara ve piyasa ekonomisine geçiş için yaklaşık 2 milyar dolar akıtılmıştır. Dünya Bankası verilerine göre, ülkedeki yoksulluk seviyesi %50'ye ulaşmıştır, buna göre ülke Burkino-Fasso (%45), Mavritanya (%50), Nikaragua (%50), Uganda (%44) gibi ülkelerin yanında yer almaktadır. 1999 yılı verilerine göre kişi başına GSYİH'si 300 dolar olan Kırgızistan, uzun süren iç savaşın zorluklarını yaşayan Tacikistan (290 dolar) ile aynı düzeyde yer almaktadır. Öte yandan,

.....
 : **Mevcut durum bir ölçüde**
 : **güçlü dış şokların da**
 : **etkisi sonucu ortaya**
 : **çıkıştır. Fakat bu**
 : **gelişmelerin sonuçları,**
 : **yetersiz ekonomik**
 : **önlemler, rüşvet, devlet**
 : **yönetiminin güçsüzlüğü**
 : **ve iktidarların kendi**
 : **ekonomi politikalarını**
 : **üretmemelerinden**
 : **dolayı ağırlaşmıştır.**
 :

ortalama maaşın 27 dolar olduğu bir ekonomide talebin arz ve ekonomik gelişim üzerinde herhangi bir etkisinin söz konusu olamayacağı da ortadadır.

Mevcut durum bir ölçüde güçlü dış şokların da etkisi sonucu ortaya çıkmıştır: 1998 Rusya krizi, petrol ürünleri fiyatlarındaki artış vs. Fakat, bu gelişmelerin sonuçları, önemli ölçüde, yetersiz ekonomik önlemler, genel artışa (rüşvet alma), devlet yönetiminin güçsüzlüğü ve iktidarların kendi ekonomi politikalarını üretme-

melerinden dolayı ağırlaşmıştır. Hükümet günümüzde de IMF, Dünya Bankası ve diğer uluslararası kuruluşların tavsiyelerini titizlikle izlemektedir. Fakat onlar ülkenin ekonomi politikasını tüm yönleri ile algılayamamış, ağırlıklı olarak makroekonomik göstergelerle sınırlanmış, geçiş süreci zorlukları ile yapısal ve kurumsal reformların uzun süreli olacağını göz önünde bulunduramamışlardır.

Uluslararası finans kuruluşları ve ABD'nin başını çektiği finansör ülkelerin en büyük hatası ise ülkeyi yönetenlerin demokrasi konusundaki söylemlerine gereğinden fazla güvenmeleri ve demokrasi temelinde gerçek reformların hayata geçirilmesi konusunda iktidarların kabiliyet ve hazırlığı konusunda objektif fikir eksiklikleri olmuştur. Otoriter iktidar ekonominin tam anlamıyla liberalleşmesine izin vermemiştir. Sonuçta, Kırgızistan reformlarının temposuna göre BDT'nin önde gelen ülkesiymiş gibi görünmesine karşın, ülkede gerçek liberal ekonominin oluşmaması paradoksal bir durum ortaya koymuştur.

Biz totaliter devletten kurtulmak istediğimiz anda sosyalist ekonominin liberal ekonomiye geçişi sorunu ile karşı karşıya kaldık. Genel hatlarıyla bu, devletin harcamaları belirleme ve üretim sonuçlarının kontrolünden vazgeçmesi anlamına gelmektedir. Bu durumda üretim harcamaları ve sonuçları devlete bağlı olmayan özel şahıslara verilmektedir. Dolayısıyla, ekonomik sistemin karakterini artık devlet değil, özel girişimciler arasındaki rekabet belirlemektedir. Bu şekilde "harcamalar-sonuçlar" sistemindeki kontrol devletten piyasaya geçmektedir, ki bu da liberal ekonominin özü demektir. Bunun işleyiş mekanizması yeterince bilinmemekte ve geçiş süreci ekonomisi yaşayan hemen tüm ülkelerde uygulanmıştır; bunlar özelleştirme ve malî piyasaların

.....
: **Önemli miktarda doğal**
: **kaynakların olmadığı**
: **ülkelerde, devletin**
: **ekonomideki yerini ciddi**
: **bir şekilde sınırlamak ve**
: **özel teşebbüslere tam**
: **serbestlik tanıma ile**
: **ekonominin maksimum**
: **ölçüde liberalleştirilmesi**
: **bir zorunluluktur.**
.....

serbestliğidir. Tabii, liberalizasyonun derinliği ülkenin özellikleri ile doğrudan bağlantılıdır. Özellikle, ülkenin piyasadaki varlığını önemli kılan, devletin etkin doğal kaynaklara sahip olup olmadığı ile ilgilidir. Doğal kaynaklar millî servettir ve devlet toplum adına kaynaklar üzerinde mülkiyet hakkını kullanır. Kaynaklar ne kadar çok olursa, devlet ekonomik açıdan o kadar güçlü olacaktır, ki bu da harcama-sonuç sistemi üzerindeki kontrolünü ve

etkisinin bir o kadar kuvvetli olduğu anlamına gelmektedir. Başka bir ifade ile ekonominin liberalleşme düzeyi daha zayıf olacaktır. Bu bağlamda, devletin ekonomide çok önemli rolü olduğu Rusya ve Türkmenistan örneklerini gösterebiliriz.

Tersine, önemli miktarda doğal kaynakların olmadığı ülkelerde, devletin ekonomideki yerini ciddi bir şekilde sınırlamak ve özel teşebbüslere tam serbestlik tanıma ile ekonominin maksimum ölçüde liberalleştirilmesi bir zorunluluktur. Kırgızistan, şüphesiz, bu grup içine girmektedir ve bu nedenle de ekonomik reformlarının temposu BDT içinde en yüksek noktaya ulaşmıştır.

Devlet, sadece üretim araçları mülkiyeti üzerindeki hakkının elinden alınması ile harcamaları kontrol etme hakkından da mahrum edilebiliyorsa devlet mülkiyetinin biran önce özelleştirilmesi gerekliydi. Ülkedeki kitlesel özelleştirme 1991 yılının ikinci yarısında başlamış, 1994 yılının ortalarına doğru özelleştirme oranı %63'e ulaşmış, ticaret ve hizmet sektörü o dönemde tamamıyla özelleştirilmiştir. 1992 yılının Ocak ayında Rusya'nın ardından bizde de fiyatlar tamamen serbest bırakılmıştır. Bu doğru bir politikaydı, zira liberal ekonomi ülkenin bu koşullarda ayakta kalabilmesi için tek reçeteydi.

Ancak Kırgızistan, tam liberalleşme rotasını sıkı takip edemedi. Özellikle, ekonomiye ciddi darbe vuran 1998 krizi liberalleşmenin gereklerine sadık kalmamız yönünde şüpheler uyandırdı. Kriz öncesinde başlayan tekelleşme süreci krizden sonra daha da genişleyerek banka sistemini de içine almıştır. Oysa liberalleşmenin amacı, devlet tekeli kırarak rekabet için geniş alan yaratmaktır.

Liberalleşme fikirlerinden sapma nedeniyle IMF ve Dünya Bankası çerçevesinde başlıca finansörlerimiz olan AGİT, ABD ve AB'nin yanı

sıra, ikili ilişkiler bazında Kırgızistan için önemli parasal yardımlar sağlayan ülkelerle ilişkilerimiz bozulmuştur. Bu ülke ve kuruluşları yardımları toplumsal hayatın demokratikleştirilmesi ve ekonominin liberalleştirilmesi için vermelerine karşın, ülkede son zamanlarda polis devleti belirtileri ve farklı görüşlerin bastırılması giderek belirginleşmeye başlamıştır.

Artık, mevcut krizin başlıca nedeninin liberal ekonominin kusurlarından değil, liberal ekonominin değerlerini sistematik bir şekilde zihinlerimize işleme becerisinden yoksun olmamızdan kaynaklandığı daha iyi anlaşılmaya başlamıştır. Oysa liberal ekonomi, herkes için faaliyet alanı tanımakta ve tüm vatandaşlara piyasanın subjeleri olarak eşit haklar ve fırsatlar sunmaktadır.

Kırgızistan'da ise sosyalizmin yerini doldurmak için uğraştığımız liberal ekonominin yerine, liberal ekonominin gayrimeşru çocuğu olan nomenklatura kapitalizmi doğmuştur. Rusya'da nomenklatura (ya da oligarşi) kapitalizmi ülkenin sahip olduğu güçlü doğal kaynaklar bazında (petrol, gaz, kömür, metal, ormanlar vs.) oluşmasına karşın, Kırgızistan'da bu kapitalizm türü uluslararası finans kuruluşları ve finansör ülkeler tarafından sunulan neredeyse bedava denecek kadar indirimli krediler sayesinde ortaya çıkmıştır. Tekelcilik, rekabete tahammülü olmayan, yani piyasanın tüm subjelerine eşit haklar ve fırsatlar tanımak istemeyen nomenklatura kapitalizminin belirtisidir.

Nomenklaturanın devlet içinde imtiyazlı konum kazandığı ve sağlıklı rekabetin bulunmadığı bir durum, diğer girişimcilerin büyüme isteğinin kaybolmasına, dolayısıyla da, ekonominin durgunluğuna neden olmaktadır. Nomenklatura ticareti piyasanın talepleri ve kanunlarına uymakta; hatta aksine piyasayı kendine göre ayarlamaya çalışmaktadır. Birşeyin yapılması mümkün değilse, bu hükümetin suçudur; o hâlde hükümet değiştirilmelidir. Bu nedenle de bir taraftan yönetim zaman zaman felç edilirken, devlet memurlarının inisiyatifleri de sınırlandırılmaktadır.

Sonuç olarak Kırgızistan ekonomisi çok zor durumda kalmıştır. Ülkenin bir an önce ödemesi gereken 2 milyar dolarlık bir borcu birikmiştir. Uluslararası finans kuruluşları artık istemeyerek para vermekte, dış finansman kaynaklarında aşırı azalma görülmektedir. Bunun en üzücü yanı ise, ülke ekonomisinin istikrarlı bir büyüme safhasına girmeden ve üretimin henüz stagnasyon safhasında kaldığı bir zamanda yaşanmasıdır. Bir uyuşturucu bağımlısı gibi dolara bağımlı nomenklatura kapitalizminin ülkeyi krizden çıkaracağı ise çok düşük bir ihtimal olarak gözükmemektedir.

Mevcut durumun değişmesi ise ancak her Kırgızistan vatandaşının inisiyatifi ve işe ciddi yaklaşımı ile mümkün olabilir. Ülke, kalkınması konusunda yalnızca insan kaynaklarına güvenebilir; fakat insan kaynaklarının da kendi güç ve yeteneklerini göstermesi için tam serbesti tanınması gerekir. Bunun için mümkün olduğunca hızlı bir şekilde nomenklatura kapitalizminin yeniden yapılanması, bir başka deyişe ekonominin liberalleşmesi için ikinci bir atılım yapılması gerekir.

Yukarıda da değinildiği gibi, Kırgızistan'da, hatta BDT üyelerinin hepsinde piyasa ekonomisinin gelişmesini frenleyen etkenlerden en önemlisi nüfusun büyük çoğunluğunun yeni şartlarda yaşamaya alışamamalarıdır. Bu da ülke vatandaşlarının çoğunluğunun şaşkınlığına ve siyasî ilgisizliğine neden olmaktadır; ki bu da yönetici tabakada otoriter güdülerin ortaya çıkması için uygun zemin hazırlamıştır. Piyasa ekonomisinin toplumun tüm üyelerinin aktifliği ve girişimciliği ile ayakta kalabileceği ve girişimcilik ruhunun herkese hâkim olması gerektiğini göz önünde bulundurarak bunun söz konusu transformasyon ortamında bulunmamasının nedenlerini ortaya koymak gerekir.

Bize göre, piyasa ekonomisine uyumsuzluğun birincil psikolojik unsurunu toplumsal-bireysel ilişkilerin bozulması oluşturmaktadır. Ülkenin nitelik itibarıyla transformasyonu, sadece bireylerin değil, devlet ve toplumun da kaderini köklü bir şekilde etkileyebilir. Bu nedenle Kırgızistan'ın geçiş dönemi zorluklarını analiz ederken geçiş dönemi olgusunu derinden tahlil etmek gerekir. Buna örnek olarak, yakın çağ tarihinden Rus İmparatorluğu'nun ve Sovyetler Birliği'nin çöküşü gösterilebilir.

Birinci örnekte, Stolipin reformları ile burjuvazi biryeciliğinin zorla topluma benimsetilmesi girişimleri Rus toplumu için geri dönüşümü olmayan hasarlar bırakmıştır. Ülkenin çoğunluğunu oluşturan ve doğuştan beri kolektif yaşam ve çalışma tarzına alışan Rus köylüleri birdenbire hayatın zorlukları ile karşı karşıya kalmıştı. Kendi köy cemaatinin desteğinden yoksun kalan köylüler hızla yoksullaşmaya başlamış ve bunun sonucu şehirlere kitlesel göç başlamıştır. Bireyselleştirilmeye çalışılan bu şaşkın ve kızgın topluluk, 1917 yılında yaşanan korkunç isyanın sosyal temelini oluşturmuştur. Bolşeviklerin üstlenmeye çalıştıkları 1905 yılında yaşanan "genel prova" şehirlere kovulmuş Rus köylüsünün kendi cemaatinin yok edilmesine karşı baş kaldırısından başka bir şey değildi. Stolipin'in bir köylü partisi (sosyalist-devrimci) temsilcisi tarafından öldürülmesi de tesadüf değildir. Gelişmelerin mantığına bakıldığında, Rusya'da hayatın bireyselleştirilmesi cemaatin yerine ikame edilebilecek kolektivizmin diğer biçimlerinin hızla geliştirilmişlerince refakat edilmeliydi. Ne yazık ki, güçlü siyasî partilerin

.....
 Çarlık Rusya'sında
 bozulan dengeleri bir
 fırsat olarak
 değerlendiren
 Bolşevikler, daha sonra
 aynı hataları yapmaya
 başladılar. Böylece,
 Sovyet devletinin
 kaçınılmaz sonu için
 zemin hazırlandı.

olmadığı ve I. Dünya Savaşı'ndan zayıf çıkan Rusya'da bu gerçekleşmedi; o dönemde kurulmuş Devlet Duması ise ancak çok iyimserler için normal işleyen bir parlamento olarak değerlendirilebilirdi. Sendikaların da faaliyet göstermediği bir ortamda herşey bireyselleşmeye doğru hızlı bir gidişatın varlığını göstermekteydi. Böylece, imparatorluğun kederli sonuna sınıf mücadelesi değil, yalnızlık psikolojisi neden oldu.

Rus köylüsü, bireyselliği dayatan kapitalizme karşı ayaklanarak kolektivizm biçimlerinin yeniden kurulmasını talep etti. Tarihsel bağlamda bu bireysellik ve kolektivizm arasında dengenin kurulması anlamına gelmekteydi. Bolşevikler kolektivist ideolojileri ile çok yerinde bir zamanda ortaya çıkarak çökmek üzere olan Rus İmparatorluğu yönetimini fazla çaba sarf etmeden ele geçirdiler. Tüm şehirlerde başarılı bir şekilde kurulan "Sovyetler" Çar yönetimi yıllarında köylülerin periyodik olarak yaptıkları toplantıların (Shod) şekil değişmiş hâliydi. Rus köylerinde cemaat yapısını andıran kolhozların kurulması ise belki de Bolşeviklerin attığı en doğru adım olmuştu. Köylüler, eski kolektivist yapılarına tekrar kavuşmaları uğruna Stalin yönetiminin tüm aşığılanmalarına katlanmışlardı.

Diğer konularda ise Bolşevikler, dünyanın ilk işçi ve köylü devletinde kolektivizmin kabul ettirilmesi ve bireysel olan herşeyin ortadan kaldırılması konusunda aşırıya kaçtılar. Birincisi, Stalin'in "insan varsa sorun var, insan yoksa sorun yok" mantığına uygun olarak bireyselci görüşe sahip insanlar kitlesel biçimde idam ettirildiler. On milyonlarca insan siyasî baskıların kurbanı olmuştur. İkincisi, kolektivizm, partinin devlet üzerinde ağırlığa sahip olduğu bir sistemde gerçekleşti: Tüm kararlar halkın yerine Komünist Partisi Genel Komitesi, Politbüro, SSCB Yüksek Konseyi tarafından alınıyordu. Sovyetler Birliği'nde bir hükümet değil, Bakanlar Konseyi (Sovyeti) vardı.

Bir başka değişle, Çarlık Rusya'sında bozulan dengeleri bir fırsat olarak değerlendiren Bolşevikler, daha sonra aynı hataları yapmaya başladılar. Böylece, Sovyet devletinin kaçınılmaz sonu için zemin hazırlandı. Vladimir Lenin, zamanında bir kehanet niteliğindeki sözleriyle yoldaşlarını uyarıyordu: "Komünistler kendi kendilerini yenilgiye götürmezlerse kimse onları yenemez." Lenin, aynı zamanda sosyalist bir toplumun oluşumunda bireyselliğin tekrar canlandırılması amacıyla Yeni

Ekonomik Politika (NEP) önerisinde bulundu. Ne yazık ki, büyük önderin izinden gidenler bu konuda bir şey anlayamadılar ve Lenin'in ölümünden sonra da NEP ve NEP yanlılarını tasfiye ettiler. Lenin'in ruhu ise, en azından, Çinli öğrencilerinin "daha çalışkan" olması ve Çin Halk Cumhuriyeti'nde onun nasihatlerinin yerine getirilmesi konusunda emin olabilir.

Ağustos 1991'den sonra tarihin sarkacı birdenbire ters yönde dönmeğe başladı ve mutlak kolektivizmden bireycilik denizine yuvarlanıverdik. Tarihsel gelişimin mantığı da budur: Eski süper devletin yönetimindeki kabiliyetsizliklerin bedeli dünyanın altıda birini oluşturan bir ülkedeki insanların yalnızlıkları ile ödenmiş oldu. Bu felâket, bizim Kırgız Cumhuriyeti'nin de başına geldi.

Piyasa ekonomisinin getirdiği dönüşümler, özelleştirme, devletin ekonomik ilişkilere müdahaleden çekilmesi üretim alanında alışılmış kolektivizm öğelerinin ortadan kalkmasına neden olmuştur. Daha önce değinildiği gibi, ölmek üzere olan işletmelerin çalışanları kapı dışarı edilerek kendi yaşamsal sorunlarını kendi başlarına çözmeye zorlandıkları yalnız bir hayata atıldılar. En önemlisi ise, tüm bunlar tarihsel ölçeklere göre, bir ışık hızıyla gerçekleşmiş, daha düne kadar geniş toplumsal ilişkileri olan kişi birdenbire kendini sosyal vakumda bularak sadece devlet desteğinden yoksun değil, kendisine yiyecek, giysi ve hatta konut sağlayan emekçi kolektifinin desteğinden de yoksun kalmıştır. Artık, sendika (profsoyuz), Komsomol ve bunun gibi diğer teşkilâtlar söz konusu değildi. Bunların birçoğu tarihe kavuşmuş, bir kısmı ise özünde değişmeyerek yeni hayat koşullarına ayak uydurmaya çalışmaktadır. Fakat, insanlar artık bunu istememektedirler; iflâs etmiş politikaya dönüş olmayacak. Günümüz komünistlerinin eski değerleri, kışla tipi bir kolektivizmi tekrar canlandırma girişimleri boşunadır; çünkü, günümüzdeki durum onların birey-toplum ilişkilerinde bozdukları dengeye verilmiş bir cevaptır. İşte bu nedenle, hayatın korkunç şartlarına rağmen halkın büyük bir kısmı komünistlerin peşinden gitmemekte ve eski rejimin tekrar kurulmasını istememektedirler: Her insan SSCB'nin kendiliğinden dağılması sonucu elde ettiği özgürlüğün değerini bilmektedir.

Bununla birlikte, bazı çarpıklıkları görmezden gelemeyiz. Özellikle de toprak özelleştirme sürecinde diğer ülkelerin tecrübeleri ve yukarıda sözü edilen Stolipin reformları da göz önünde bulundurulduğunda birçok köylünün topraksız kalma ihtimalinin kaçınılmaz olduğu görülür. Köylülerin Bişkek ve diğer şehirlere göçü de beklenen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreç şimdiden endişe verici boyutlara ulaşmıştır. Köylü birisinin yalnız başına şehre yerleşmesi, diğer aile

fertlerininse BDT'nin çeşitli bölgelerine dağılması sonucu geleneksel ailevi ve toplumsal bağların kopması hiç de hoş olmayan sonuçlara yol açabilir. Bu durum en iyi ihtimalle, hemşeri birliklerine, kötü ihtimalle ise çeteleşmelere yol açmaktadır.

Yalnız ve kızgın insan, daha sonra totaliter rejimlere dönüşen kolektivist ideolojiler için sosyal zemin olmaktadır. Rusya'da bu durum 1997'de gerçekleşmiştir. Rusya'da kapitalizme geçişin ikinci denemesinin başarısı, herşeyden önce, toplumsal yaşamın kolektivist unsurlarının piyasa şartlarına uyumunun sağlanmasına bağlı olacaktır. Sosyalist totalitarizm denemesinin kötü sonu, liberal reformların başarısızlığı durumunda Rusya'da faşist eğilimlerin başat konuma gelebileceği ihtimalini ortaya koymaktadır. Belirli koşulların ve uygun yapının ortaya çıkması durumunda bu tür gelişmelere karşı Kırgızistan da garanti altına alınmaktadır.

I. Dünya Savaşı sonrası Almanya'nın kalkınma deneyimi ele alındığında bu olasılık yüksek görülmektedir. Yenilgi karşısında toplumsal çöküntü ve dağılma yaşayan Almanlar Nazi ideolojisinin kurbanı oldular. Öte yandan, Weimar cumhuriyetinin kolektivist kurumlarının ya da siyasi parti ve parlamentonun zayıflığı, Hitler'e meşru bir şekilde tüm ülkeyi ele alma ve faşist bir rejim kurma imkânını sağladı.

Biz bu noktada ABD'nin 1930'lu yıllarda (Büyük Bunalım dönemi) benzeri kaderi neden paylaşmadığı sorusuna yanıt bulabiliriz. Çünkü ABD'de güçlü parlamento ve siyasi partilerin varlığı, demokrasi geleneklerinin olağanüstü gelişiminin ve gerçek bir ulus egemenliğinin göstergeleriydi. Eğer böyle olmamış olsaydı, kesin olarak söylenebilir ki, Amerikan halkı Roosewelt'i değil, herhangi bir faşist lideri kendi başkanları olarak seçebilirdi.

Cumhurbaşkanı görevini getirme ve ona geniş yetkiler tanımayla tarihi anlamda doğru bir karar aldığımızı söyleyebiliriz. Bu tamamen bizim tercihlerimize uygun bir adımdır. Madem ki, kapitalizmin bireyciliğini (çoğu vatandaşımız belki de bu kavramdan hoşlanmamaktadır) yaşam tarzı olarak kabul ettik, bunu sonuna kadar devam ettirmemiz gerekiyordu. Bununla beraber, seçimlerde iktidar için yarışacak ülke çapında siyasi partilerin kurulmasını da teşvik etmemiz gerekir. Sayıları günümüzdeki gibi 20'nin üzerinde değil, en fazla iki veya üç olması uygun olan bu partilerin sadece belli bölgelerin değil, tüm ülke seçmenlerini toplamaları gerekir.

Gelecekte Jogorku Keneş'e milletvekili seçimlerinde parti listesine göre oylamaya geçilmeli, parlamentodaki toplam 105 sandalye için bağımsız milletvekilleri de dâhil olmak üzere tüm partiler yarışmalıdır.

.....
 :
 : **Zor bir dönem geçiren**
 : **Kırgızistan'da normal**
 : **işleyen bir parlamento ve**
 : **ülke nüfusunun**
 : **çoğunluğunu bu veya diğer**
 : **platformda toplayan siyasî**
 : **partilere sahip olmama**
 : **ciddi bir eksiklik.**
 : **Günümüzde, devletin tek**
 : **etkin işleyen süjesi olan**
 : **devlet başkanı, tüm**
 : **sağlanan yetkilere rağmen,**
 : **geçiş döneminde ülkenin**
 : **altında ezildiği tüm**
 : **sorunlarının altından**
 : **kalkacak güce sahip**
 : **değildir.**

Hükümetin kurulması görevi ise seçimlerde zafer kazanan parti liderine, cumhurbaşkanına, vermelidir. Bu veya başka partiye üyelik ve hemfikirlerle beraber seçimlere katılma duygusu (üstelik eğer kazanan parti ise), bireylerde ait olma duygusunu güçlendirir; kapitalizm şartlarında olağan olan yalnızlık sendromunu yenmesine yardımcı olur. Partinin seçimdeki zaferi ona oy verenlerde olumlu hisler yaratır: Biz yendik, bu bizim hükümetimiz, çoğunluk bizi destekledi vs.. Çok partili sistem, bir demokrasi modası değil, kapitalist sistemdeki bireyciliği dengelemek için yaşamsal zo-

runluluk olarak algılanmalıdır.

Ekonominin gelişimi ve büyümesi ile birlikte gerçek meslek odaları, sendikaların kurulması ve bu şekilde bireylerin kolektivist yönlerinin karşılanması gerekir. Ayrıca, diğer toplumsal yapılanmaların da ortaya çıkması için biran önce hareket geçmek gerekir.

Zor bir dönem geçiren Kırgızistan'da normal işleyen bir parlamento ve ülke nüfusunun çoğunluğunu bu veya diğer platformda toplayan siyasî partilere sahip olmama ciddi bir eksiklik. Günümüzde, devletin tek etkin işleyen süjesi olan devlet başkanı, tüm sağlanan yetkilere rağmen, geçiş döneminde ülkenin altında ezildiği tüm sorunlarının altından kalkacak güce sahip değildir.

Bu arada, bunu Kırgızistan'a finansal yardım sağlayan ülke ve kuruluşlar da anlamış durumdadır. On yıllık bağımsızlık dönemi boyunca hükümetin yeterli çaba haracandığını gören finansörler artık özel sektöre destek vermeyi tercih ediyorlar. Dünya Bankası'nın Kırgızistan'a pilot proje olarak önerdiği "Kapsamlı Gelişim Temelleri" projesi de bu stratejinin bir parçasıdır. Bu projenin ana fikrini ise ekonominin kalkındırılmasında toplumsal akitivitenin artırılması oluşturmaktadır.

Projenin kısa vadeli amaçları GSYİH'nın yıllık artışını %5' çıkarmak, 2010'da ise fakirlik oranını ise iki misli azaltmaktır. Bugün, köklü

reformlara ihtiyaç duyan bir hükümetin çabalarıyla bu amaçlara erişilemeyeceği ortadadır. Ülkenin derin bir krizden çıkması yalnızca aktif bir sivil katılım ve her bireyin sahip olduğu potansiyelin tamamının kullanılmasıyla mümkün olacaktır. Bunu bütün Kırgızistanlıların, öncelikle de sadece bireyler üzerinde değil, piyasa üzerinde de hâkimiyet kurma hırısından vazgeçmesi gereken siyasi elitin anlaması önemlidir. Ancak bu durumda ülkede normal piyasa ekonomisi oluşabilir.